

**Piotr Jacek Krzyżanowski\***

## **REALIZACJA RZĄDOWEGO PROGRAMU INTEGRACJI SPOŁECZNOŚCI ROMSKIEJ W POLSCE NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO**

### **THE REALIZATION OF THE GOVERNMENTAL PROGRAM OF THE INTEGRATION OF THE ROMA PEOPLE IN POLAND. THE CASE OF THE LUBUSKIE VOIVODSHIP**

#### Abstract

The realization of the governmental program of the integration of the Roma people in the Lubuskie voivodeship is characterized by the understanding of and respect for the Gypsy identity. The assistance that Gypsies receive makes their situation better, especially in the sphere of education. What is more, in the local environment there has been fewer conflicts and troubles between the Roma people and their neighbors. The positive effects of the governmental program result from the dialogue between governmental institutions and the recipients of the program.

**Keywords:** Gypsies in the Lubuskie region, integration, ethnic minorities

#### **Zagadnienia wstępne**

Województwo lubuskie zostało powołane w wyniku reformy administracyjnej, która weszła w życie 1 stycznia 1999 r. z rozdziałem siedziby wojewody w Gorzowie Wielkopolskim i siedziby sejmiku wojewódzkiego w Zielonej Górze. Obszar geograficzny odpowiadający województwu lubuskiemu jest współcześnie określany ziemią lubuską. Jako jednostka administracyjna województwo lubuskie obejmuje takie regiony, jak historyczna ziemia lubuska, północna część Dolnego Śląska, wschodnie Łużyce, zachodnia Wielkopolska i dawna Nowa Marchia.

Charakterystyczną cechą ziemi lubuskiej jest wielokulturowość będąca następstwem przesiedleń po II wojnie światowej i osadnictwa na

---

\* Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, ul. Teatralna 25, 66-400 Gorzów Wielkopolski, adres e-mail: krzyzanowskiptotr2@gmail.com

tym terenie ludności o różnej kulturze (Kunicki 2008: 141–150). Miejsce przesiedlonej za Odrę ludności niemieckiej zajęli głównie Polacy z Kresów Wschodnich. Wśród licznej grupy przesiedleńców znaleźli się także Romowie (Krzyżanowski 2013: 39–57). W sposób szczególny zaznaczyli oni swoją obecność w Gorzowie Wielkopolskim, gdzie na początku lat pięćdziesiątych ubiegłego wieku osiedlił się tabor cygańskiej poetki Bronisławy Wajs Papuszy<sup>1</sup> i jej krewnego Edwarda Dębickiego<sup>2</sup>. Z danych pochodzących z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań przeprowadzonego w 2011 r. wynika, że na terenie województwa lubuskiego przynależność do mniejszości romskiej zadeklarowały 502 osoby (Strona internetowa MSWiA).

Zgodnie z ustawą z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym zadaniem administracji publicznej jest podejmowanie działań w celu integracji mniejszości narodowych i etnicznych. Podstawowym narzędziem wdrażania zapisu ustawy wobec mniejszości romskiej stał się realizowany aktualnie w perspektywie do 2020 r. rządowy program na rzecz integracji społeczności romskiej w Polsce<sup>3</sup>. Celem artykułu jest przedstawienie przebiegu oraz rezultatów realizacji wymienionego programu na terenie województwa lubuskiego. Omawiając tytułowe zagadnienie, nie można pominąć historycznego kontekstu obecności Romów na ziemi lubuskiej.

---

<sup>1</sup> Bronisława Wajs Papusza (1908–1987) – najwybitniejsza cygańska poetka. Należała do Związku Literatów Polskich. Jest jedyną Cyganką, o której znajduje się informacja w encyklopediach, a także, której wystawiono pomnik (w Parku Wiosny Ludów w Gorzowie Wielkopolskim).

<sup>2</sup> Edward Dębicki urodził się w 1935 r. w Kałuszu na Wołyniu. Dzieciństwo i młodość spędził w taborze. Wychowywał się w otoczeniu taborowej orkiestry, w której tradycje muzykowania przechodziły z pokolenia na pokolenie. Rodowym instrumentem w orkiestrze była harfa. Z taboru Edwarda Dębickiego wywodziła się cygańska poetka Bronisława Wajs Papusza. W 1952 r. tabor ostatecznie zatrzymał się w Gorzowie Wielkopolskim, a Edward Dębicki zaczął uczęszczać do gorzowskiej Państwowej Szkoły Muzycznej, którą ukończył z wyróżnieniem. W 1955 r. założył cygański zespół artystyczny „Kham”, którego nazwę po roku zmieniono na „Terno”. Edward Dębicki jest wirtuozem akordeonu, kompozytorem, a także poetą i pisarzem. Z jego inicjatywy od 1989 r. odbywają się w Gorzowie Wielkopolskim Międzynarodowe Spotkania Zespołów Cygańskich „Romane Dyvesa”. W 2012 r. Edward Dębicki został odznaczony Złotym Medalem Zasłużony Kulturze Gloria Artis, w 2016 r. otrzymał Honorową Nagrodę Świadka Historii przyznaną przez prezesa IPN.

<sup>3</sup> W dokumencie zatytułowanym „Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020” przez termin „integracja” rozumie się proces wspólnie wypracowanych i uzgodnionych niezbędnych zmian zmierzających do nabycia umiejętności korzystania przez społeczność romską z dostępu do istniejących praw, usług i możliwości sprawnego funkcjonowania we współczesnym społeczeństwie.

Zastosowana metoda badawcza opiera się na analizie instytucjonalno-prawnej.

Tekst został napisany na podstawie sprawozdań sporządzonych przez Wydział Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców Lubuskiego Urzędu Wojewódzkiego dotyczących realizacji rządowego programu na rzecz społeczności romskiej na terenie województwa lubuskiego. Sprawozdania pochodzą z lat 2005–2017.

Dotychczasowe doświadczenia pokazują, że Romowie niechętnie przyjmują pomoc zewnętrzną od państwa i na ogół utożsamiają ją z indoktrynacją. W związku z tym nasuwa się pytanie o to, co łączy, czy możliwe jest dojście do porozumienia między Romami a państwem. Przykład województwa lubuskiego pokazuje, że jednym z obszarów porozumienia może być udział Romów w zinstytucjonalizowanym systemie nauczania. Temu zagadnieniu poświęcono w tekście najwięcej miejsca.

### **Romowie na ziemi lubuskiej**

Po II wojnie światowej na ziemi lubuskiej dominowały dwie grupy Romów. Najliczniejszą byli Romowie zachowujący tradycję wędrowania, którzy przybyli z Wołynia. Dołączyli oni do fali osób przemierzających ziemię lubuską w poszukiwaniu przystani po dramacie wojny.

Drugą grupę stanowili Romowie prowadzący osiadły tryb życia, którzy zostali przesiedleni na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku z województwa krakowskiego na ziemię lubuską w celu zatrudnienia w Państwowych Gospodarstwach Rolnych (Krzyżanowski 2013: 45–55). Należy także wspomnieć o Romach, którzy w czasie wojny zostali wywiezieni na przymusowe roboty do III Rzeszy i po zakończeniu okupacji pozostali na ziemi lubuskiej. Warto nadmienić, że osoby te w ramach polityki rasowej padły ofiarą hitlerowskiej medycyny i zostały poddane przymusowej sterylizacji (Krzyżanowski 2017: 15–16). Można przypuszczać, że na ziemi lubuskiej znaleźli się także Romowie pochodzący z terenów górskich, którzy w 1947 r. w ramach akcji „Wisła” byli wraz z Ukraińcami i Łemkami włączani do transportów kierowanych na tzw. Ziemię Odzyskaną. Takie przypadki są znane na przykład z ówczesnego województwa wrocławskiego (Archiwum Państwowe we Wrocławiu, 1962).

Przez ziemię lubuską wiodły główne szlaki wędrowek cygańskich taborów na Ziemach Zachodnich i wytyczały je najczęściej następujące miejscowości: Żary, Zielona Góra, Żagań, Nowa Sól, Sulechów, Gorzów Wielkopolski, Witnica. Wymienione wyżej miejscowości stały się też głównymi miejscami zamieszkania Romów na ziemi lubuskiej w związ-

ku z podjętą przez władze państwowe na początku lat pięćdziesiątych zeszłego stulecia akcją osiedlenia wędrujących Romów oraz ich stałego zatrudnienia w zakładach przemysłowych bądź Państwowych Gospodarstwach Rolnych. Kulminacja przymusowego osiedlenia nastąpiła w powojennej Polsce w 1964 r., kiedy to władze państwowe zabroniły Romom wędrować taborami (Krzyżanowski 2017).

Romowie musieli dostosować się do nowych realiów, połączyć tradycję z wymogami życia osiadłego. Doszła jednak do tego niechęć do państwa rozpoznanego jako krzywdziciela (Rotengruber 2015: 66).

Podobnie jak w innych częściach kraju, także na ziemi lubuskiej opór Romów przed przymusowym osiedleniem był brutalnie łamany przez organy porządkowe państwa.

Zapoczątkowane w Polsce w 1989 r. przemiany polityczne położyły kres przemocy politycznej państwa wobec społeczności romskiej (Krzyżanowski 2012: 13–21). Na ziemi lubuskiej pojawił się zorganizowany społeczny ruch stowarzyszeniowy Romów, który zaczął odgrywać ważną rolę w podtrzymywaniu ich tożsamości kulturowej. Szczególnie prężnie działa założone w 1995 r. gorzowskie Stowarzyszenie Twórców i Przyjaciół Kultury Cygańskiej im. Papuszy.

Próbą zniwelowania różnic dzielących Romów od reszty społeczeństwa stał się rządowy program integracji społeczności romskiej w Polsce, którym od 2004 r. zostało objęte także województwo lubuskie.

### **Realizacja rządowego programu integracji społeczności romskiej na terenie województwa lubuskiego w latach 2004–2017**

Działania administracji publicznej wobec Romów w poszczególnych regionach kraju są pochodną systemowej polityki państwa wobec tej mniejszości w Polsce. Głównym założeniem wymienionej polityki jest zniwelowanie różnic dzielących Romów od reszty społeczeństwa. Celowi temu zostały podporządkowane założenia rządowego programu integracji społeczności romskiej. Uczestnikami tego programu są jednostki samorządu terytorialnego wszystkich szczebli oraz organizacje pozarządowe, w tym romskie. Podstawowym instrumentem finansowym programu są dotacje.

Geneza rządowego programu na rzecz Romów sięga pilotażowego programu rządowego na rzecz społeczności romskiej w województwie małopolskim na lata 2001–2003.

Na posiedzeniu Rady Ministrów w dniu 19 sierpnia 2003 r. została przyjęta uchwała nr 2009/2003 w sprawie ustanowienia wieloletniego

*Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce.* Celem programu było doprowadzenie do pełnego uczestnictwa Romów w życiu społeczeństwa obywatelskiego oraz zmniejszenie dysproporcji pomiędzy społecznością romską a resztą ludności. Realizacja programu została zapoczątkowana w 2004 r. i objęła także województwo lubuskie. Koordynację realizacji programu powierzono Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Nie można pominąć faktu, że początek realizacji rządowego programu pomocowego dla Romów zbiegł się z wejściem w życie ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. z 2005 r., nr 17, poz. 141). Na mocy wymienionej ustawy Romowie uzyskali status mniejszości etnicznej oraz ochronę prawną ze strony państwa. Ustawa jednocześnie określiła, na jakich zasadach ochrona ta powinna być realizowana przez instytucje państwowe (Krzyżanowski, Popieliński 2016: 255–272).

Przystępując do realizacji rządowego programu na rzecz społeczności romskiej, zarówno władze województwa lubuskiego, jak i samorządy lokalne nawiązały dialog z organizacjami romskimi działającymi na ziemi lubuskiej, a więc ze Stowarzyszeniem Romów z Nowej Soli, Niezależnym Stowarzyszeniem Romów w Polsce działającym także w Nowej Soli, Stowarzyszeniem Twórców i Przyjaciół Kultury Cygańskiej im. Papuszy z Gorzowa Wielkopolskiego oraz z gorzowskim Oddziałem Związku Romów w Polsce.

W założeniu program objął następujące obszary: edukację, przeciwdziałanie bezrobociu, ochronę zdrowia oraz warunki bytowe rodzin romskich. W takim też układzie tematycznym Lubuski Urząd Wojewódzki w Gorzowie Wielkopolskim sporządzał w latach 2005–2015 roczne sprawozdania z realizacji programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce.

Z analizy sprawozdań wynika, że priorytetowo na terenie województwa lubuskiego został potraktowany obszar edukacji. Nadrzędnym zadaniem podejmowanych działań w wymienionym obszarze był wzrost uczestnictwa dzieci romskich w realizacji obowiązku szkolnego. Działania takie były sukcesywnie podejmowane w latach 2005–2015 w Gorzowie Wielkopolskim, Nowej Soli oraz Sulechowie. Dla przykładu w 2005 r. Szkoła Podstawowa nr 1 w Gorzowie Wielkopolskim opracowała „Program wspierający rozwój dziecka pochodzenia romskiego”, który miał na celu kształtowanie umiejętności czytania, korzystania z różnych źródeł informacji oraz wykorzystania zdobytej wiedzy w praktyce.

W nauczaniu zintegrowanym, a więc w klasach I–III, zajęcia obejmowały w pierwszej kolejności naukę pisania, czytania i liczenia. Służyły one wyrównaniu braków związanych z nieuczęszczaniem dzieci romskich do przedszkoli i szkoły zerowej. Należy dodać, że dzieci romskie

zostały wyposażone w podręczniki i ćwiczenia (*Sprawozdanie dotyczące realizacji w 2005 r. zadań...*: 4). Dodatkowo w Szkole Podstawowej nr 1 w Gorzowie został zatrudniony asystent romski, który stał się łącznikiem między środowiskiem romskim a szkołą. Zaznajamiał on także rodziców dzieci romskich z systemem szkolnym. Asystent romski prowadził też zajęcia dotyczące historii Romów oraz zajmował się edukacją kulturową wśród uczniów pochodzenia romskiego. Dzięki wymienionym przedsięwzięciom wszyscy uczniowie romscy w Szkole Podstawowej nr 1 w Gorzowie otrzymali w roku szkolnym 2004/2005 promocję do klasy programowo wyższej oraz zmniejszyła się absencja. Podobnie w 2005 r. asystenci romscy zostali zatrudnieni w placówkach oświatowych w Nowej Soli i w Sulechowie. Dzięki ich pracy łatwiejszy stał się kontakt z rodzinami romskimi. Należy podkreślić, że wprowadzenie do szkół funkcji asystenta romskiego zostało pozytywnie odebrane przez samych Romów (Krzyżanowski, Łuczak 2016: 369). Rozwiązanie takie wzmocniło proces nauczania dzieci romskich oraz poprawiło ich frekwencję uczęszczania na zajęcia szkolne. O ile w roku szkolnym 2003–2004 wynosiła ona ogólnie na terenie województwa lubuskiego około 65,1%, to w roku szkolnym 2004–2005 obejmowała już około 70,7% (*Sprawozdanie dotyczące realizacji w 2005 r. zadań...*: 7). Na uwagę zasługuje zorganizowanie przez władze samorządowe Nowej Soli świetlicy środowiskowej dla dzieci romskich, gdzie codziennie prowadzone były zajęcia wyrównawcze. Podobna świetlica środowiskowa została urządzona w Sulechowie, a także w 2007 r. uruchomiono świetlicę środowiskową dla dzieci romskich w Gorzowie Wielkopolskim. Działalność świetlicy była rozwijana w następnych latach. Prowadzone w niej zajęcia polegają głównie na pomocy dzieciom w odrabianiu lekcji oraz nadrabianiu zaległości w nauce. W celu zapewnienia dzieciom i młodzieży romskiej pomocy w realizacji obowiązku szkolnego został zatrudniony w gorzowskim oddziale Związku Romów Polskich asystent romski. Jego zadaniem jest codzienna opieka nad dziećmi i młodzieżą uczęszczającą do świetlicy. Co ważne, asystent romski prowadzi konsultacje dla rodzin romskich, włącza rodziców w proces edukacji własnych dzieci i wspiera w realizacji obowiązku szkolnego.

Działania edukacyjne adresowane do dzieci romskich były sukcesywnie realizowane na terenie województwa lubuskiego w kolejnych latach wdrażania rządowego programu. Warto podkreślić, że w okresie wakacyjnym władze miejskie Nowej Soli oraz Sulechowa włączyły się w organizowanie dla dzieci romskich letniego wypoczynku w formie półkolonii oraz obozów.

Należy zaznaczyć, że edukacja dzieci romskich jest trudnym i złożonym zagadnieniem, ponieważ dotyczy grupy etnicznej, która w swoich założeniach nie przywiązywała wagi do nauki (Orłowska 2015: 177).

Trudności napotykanych w procesie edukacji dzieci romskich dotyczy fragment sprawozdania sporządzonego w 2016 r. przez Wydział Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców Lubuskiego Urzędu Wojewódzkiego w Gorzowie Wielkopolskim:

W trakcie realizacji zadań edukacyjnych adresowanych do romskiej mniejszości etnicznej, podmioty realizujące powyższe zadania borykały się z trudnościami. Istniejącym problemem jest nadal trwające negatywne nastawienie Romów do obowiązków edukacyjnych oraz trudne warunki materialne, brak pracy, które zniechęcają ich do nauki. Rodzice romscy nie przykładają należytej uwagi w celu edukacji swoich dzieci. Zaniedbują obowiązki szkolne, niekiedy przerzucając odpowiedzialność na asystentów edukacji romskiej.

Problemem wskazanym przez Niezależne Stowarzyszenie Romów w Polsce z siedzibą w Nowej Soli jest zbyt rzadkie używanie przez dzieci romskie języka polskiego, a co za tym idzie, ich zasób słownictwa jest bardzo ubogi (*Sprawozdanie dotyczące realizacji w 2015 r. zadań...: 3*).

Ponadto w sprawozdaniu zaznaczono, że przeszkodą w edukacji dzieci romskich była emigracja zarobkowa Romów, na przykład do Anglii. Rodzice romscy zabierali z sobą dzieci, które w ten sposób traciły kontakt z polską szkołą. Przebieg realizacji na terenie województwa lubuskiego w latach 2004–2014 programu na rzecz społeczności romskiej w sferze edukacji przedstawiają poniższe tabele.

**Tabela 1.** Sprawozdanie z realizacji „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce. Edukacja”

Rok szkolny	Liczba dzieci romskich objętych obowiązkiem szkolnym	Liczba dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny	Frekwencja wśród dzieci romskich realizujących obowiązek szkolny [%]	Średnia ocen uczniów romskich
2004–2005	64	61	70,7	3,00
2005–2006	75	58	83,3	3,20
2006–2007	66	52	81,1	3,65
2007–2008	63	51	81,2	3,60
2008–2009	50	41	84,6	3,89
2009–2010	59	56	85,35	3,74
2010–2011	74	71	86,57	3,61
2011–2012	69	67	73,57	3,10
2012–2013	171	156	73,91	3,15
2013–2014	65	61	84,6	3,50
Średnia	76	67	80,49	3,44

Źródło: Sprawozdanie sporządzone przez Wydział Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców Lubuskiego Urzędu Wojewódzkiego w Gorzowie Wielkopolskim dotyczące realizacji w latach 2004–2014 na terenie województwa lubuskiego „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce. Edukacja”, s. 1.

**Tabela 2.** Sprawozdanie z realizacji „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce. Edukacja”

Rok szkolny	Liczba uczniów romskich uczestniczących w zajęciach wyrównawczych	Liczba uczniów romskich uczestniczących w zorganizowanym wypoczynku	Liczba zatrudn. asystentów edukacji romskiej	Liczba zatrudn. nauczycieli wspomagających
2004–2005	52	57	5	21
2005–2006	53	21	3	7
2006–2007	35	40	2	2
2007–2008	37	13	2	5
2008–2009	37	24	2	5
2009–2010	38	54	2	3
2010–2011	53	38	2	1
2011–2012	43	55	3	2
2012–2013	121	78	9	6
2013–2014	46	0	3	5
Średnia	52	38	3	6

Źródło: Sprawozdanie sporządzone przez Wydział Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców Lubuskiego Urzędu Wojewódzkiego w Gorzowie Wielkopolskim dotyczące realizacji w latach 2004–2014 na terenie województwa lubuskiego „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce. Edukacja”, s. 1.

Należy zaznaczyć, że działania na rzecz edukacji dzieci romskich kontynuowano w latach 2015–2017. W 2017 r. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji przyznał na ten cel dotację w łącznej wysokości 209 tys. zł (*Sprawozdanie dotyczące realizacji w 2017 r. zadań...*: 1). W znacznym stopniu wymieniona kwota została wykorzystana na funkcjonowanie świetlic środowiskowych dla dzieci romskich. Prowadzone działania przyczyniły się do zwiększenia uczestnictwa dzieci romskich w systemie edukacji. Należy podkreślić, że w 2017 r. obowiązkiem szkolnym objętych było na terenie województwa lubuskiego 55 dzieci romskich i obowiązek ten był realizowany przez wszystkie osoby (*Sprawozdanie dotyczące realizacji w 2017 r. zadań...*: 3).

Oprócz sfery edukacyjnej uwagę przywiązano do upowszechniania kultury Romów, na przykład wsparcie finansowe otrzymała działalność dziecięco-młodzieżowego zespołu tanecznego „Romani Cierheń” z Gorzowa Wielkopolskiego. Członkowie zespołu uczestniczyli w regularnie prowadzonych zajęciach tanecznych, otrzymali nowe stroje i występowali podczas wielu imprez okolicznościowych. Warto odnotować, że w ramach realizacji programu zostały wyremontowane mieszkania rodzin romskich w Dobiegniewie i w Witnicy (*Sprawozdanie dotyczące realizacji w 2017 r. zadań...*: 9–10). Należy zauważyć, że pozytywne

efekty dotychczasowej realizacji rządowego programu na rzecz społeczności romskiej na terenie województwa lubuskiego są wynikiem dialogu instytucji państwowych z adresatami programu (Krzyżanowski, Łuczak 2016: 379–381).

Niewątpliwie wymienione podejście lokalnej administracji do kwestii romskiej rzutuje pozytywnie na zachodzący proces integracji społecznej Romów na terenie województwa lubuskiego. Jest jeszcze jeden aspekt związany z realizacją rządowego programu na rzecz społeczności romskiej na terenie województwa lubuskiego.

Podjęte w ramach programu inicjatywy i działania przełożyły się na zmianę postrzegania Romów zamieszkałych na ziemi lubuskiej przez pryzmat negatywnych stereotypów. Warto podkreślić, że Romowie nigdy nie stali się tu obiektem ataków na tle etnicznym.

### **Wspieranie podtrzymywania tożsamości kulturowej Romów**

Ważnym elementem realizacji na terenie województwa lubuskiego rządowego programu na rzecz integracji społeczności romskiej jest podtrzymywanie tożsamości kulturowej Romów. Warto zaznaczyć, że podjęcie tych działań wyprzedziło realizację rządowego programu, ponieważ zostały zapoczątkowane wraz z przełomem politycznym 1989 r. Nieprzerwalnie od 1989 r. organizowane są w Gorzowie Wielkopolskim przy finansowym wsparciu administracji rządowej i samorządowej Międzynarodowe Spotkania Zespołów Cygańskich. „Romane Dyvesa” (Cygańskie Dni), których pomysłodawcą jest Edward Dębicki, kierownik Cygańskiego Teatru Muzycznego „Terno”. Należy nadmienić, że poszczególne edycje festiwalu odbywają się pod honorowym patronatem Prezesa Rady Ministrów. Rola festiwalu nie ogranicza się wyłącznie do prezentacji kultury Romów, lecz służy także utrwalaniu ich pozytywnego wizerunku wśród pozostałej ludności. W 2012 r. Sejmik Województwa Lubuskiego przyznał Edwardowi Dębickiemu – twórcy festiwalu tytuł Honorowego Obywatela Województwa Lubuskiego. Tytuł jest nadawany wybitnym osobistościom, które swoimi czynami wzbogaciły dorobek województwa lubuskiego. Było to znaczące wydarzenie dla Romów zamieszkałych na ziemi lubuskiej.

Kolejnym ważnym akcentem są organizowane corocznie w Gorzowie Wielkopolskim obchody Międzynarodowego Dnia Romów<sup>4</sup>. Obok

---

<sup>4</sup> Międzynarodowy Dzień Romów obchodzony jest corocznie przez społeczność romską 8 kwietnia, w rocznicę I Światowego Kongresu Romów, który odbył się w 1971 r. w Londynie. Kongres zainicjował działalność International Romani Union.

społeczności romskiej uczestniczą w nich przedstawiciele władz miejskich oraz przedstawiciele administracji rządowej i samorządowej. Warto zaznaczyć, że po raz pierwszy obchody Międzynarodowego Dnia Romów na ziemi lubuskiej odbyły się 8 kwietnia 1998 r. w Gorzowie Wielkopolskim. Obchody Międzynarodowego Dnia Romów są ważnym symbolem współuczestnictwa społeczności romskiej w tworzeniu oblicza kulturowego ziemi lubuskiej.

Obok wymienionego wyżej i uhonorowanego przez władze państwowe Edwarda Dębickiego należy wymienić także mieszkającą w Gorzowie Wielkopolskim Alfredę Markowską, która w 2006 r. odznaczona została przez Prezydenta RP Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski za uratowanie przed zagładą życia kilkadziesiątorgu dzieciom romskim i żydowskim (Bończuk 2014: 192–194). Z kolei Rada Miasta Gorzowa Wielkopolskiego 28 czerwca 2017 r. podjęła jednogłośnie uchwałę o nadaniu Alfredzie Markowskiej tytułu Honorowego Obywatela Miasta Gorzowa Wielkopolskiego. Warto podkreślić, że nie ma drugiego takiego przypadku w historii polskich miast, aby do grona honorowych obywateli zostali zaliczeni przedstawiciele mniejszości romskiej.

Ostatnim przykładem podtrzymywania tożsamości kulturowej Romów jest współpraca samorządu województwa lubuskiego i władz miejskich Gorzowa Wielkopolskiego z środowiskiem miejscowych Romów w celu powołania Instytutu Papuszy. Porozumienie o utworzeniu Instytutu zostało podpisane 19 marca 2018 r. w Gorzowie Wielkopolskim. Sygnatariuszami porozumienia są gorzowskie Stowarzyszenie Twórców i Przyjaciół Kultury Cygańskiej im. Papuszy, Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego, Urząd Miasta Gorzowa Wielkopolskiego oraz Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Zbigniewa Herberta w Gorzowie Wielkopolskim. Instytut ma być jednostką o charakterze badawczym i popularnonaukowym. Zadaniem Instytutu Papuszy będzie również gromadzenie pamiątek po słynnej poetce i upowszechnianie jej dorobku poetyckiego.

## **Podsumowanie**

W wyniku realizacji na terenie województwa lubuskiego rządowego programu integracji społeczności romskiej Romowie stają się aktywnymi podmiotami społeczeństwa obywatelskiego. Przykładem jest aktywna działalność w Gorzowie Wielkopolskim dwóch stowarzyszeń romskich: Stowarzyszenia Twórców i Przyjaciół Kultury Cygańskiej im. Papuszy oraz gorzowskiego oddziału Związku Romów Polskich. Problematyczną kwestią na terenie województwa lubuskiego nie jest bezrobocie Romów,

tak jak na przykład w województwie małopolskim. Romowie najczęściej znajdują zatrudnienie w zespołach muzycznych. Najbardziej znany jest Cygański Teatr Muzyczny „Terno” działający w Gorzowie Wielkopolskim pod kierownictwem artystycznym Edwarda Dębickiego.

Natomiast w 2018 r., dzięki dotacji Lubuskiego Ośrodka Wsparcia Ekonomii Społecznej, Romowie w Gorzowie Wielkopolskim otworzyli własną restaurację.

Bezpośrednim efektem programu na terenie województwa lubuskiego jest zwiększenie uczestnictwa Romów w systemie edukacji. W tym przypadku dochodzi do podporządkowania się przez Romów regułom życia zbiorowego, które nie kolidują z ich odrębnością oraz są do pogodzenia z oczekiwaniami państwa i społeczeństwa.

Udziałem Romów na ziemi lubuskiej nie są problemy składające się na generalną konstatację o społeczności romskiej jako zagrożonej wykluczeniem, która została zawarta w raporcie sporządzonym w 2014 r. przez Biuro Analiz Sejmowych na temat Romów w Polsce (Żołądek 2014: 1). Romowie na ziemi lubuskiej stanowią ważny składnik lokalnej społeczności, wnoszą wartości płynące z własnej kultury i tradycji. Nazwisko Bronisławy Wajs Papuszy, którą uhonorowano w Gorzowie Wielkopolskim pomnikiem, Edwarda Dębickiego i Alfredy Markowskiej na stałe wpisały się w powojenną historię regionu.

## Bibliografia

- Archiwum Państwowe we Wrocławiu, 1962, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu, sygn. XVIII/285. Informacja Wydziału Spraw Wewnętrznych Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Środzie Śląskiej w sprawie aktualnej sytuacji mniejszości narodowych w powiecie, 1962 r., k. 70.
- Bartosz A., Borek P., Gryszkiewicz B., red. 2015, *Romowie w Polsce i w Europie. Od dyskryminacji do tolerancji*, Kraków.
- Bończuk L. 2014, *Wybitni gorzowscy Cyganie* [w:] *Gorzów miastem wielu kultur*, red. B.A. Orłowska, P.J. Krzyżanowski, Gorzów Wielkopolski.
- Kapralski S., Kołaczek M., Talewicz-Kwiatkowska J. 2015, *Kierunek: Przyszłość. 25 lat wolności a Romowie*, Kraków.
- Krzyżanowski P.J. 2012, *Polityka Polski wobec Romów – uwagi w kontekście działań administracji rządowej po 1989 roku* [w:] *Czynniki kształtujące organizację i funkcjonowanie administracji publicznej. Zbiór studiów*, „Zeszyty Naukowe”, nr 1, red. K. Flaga-Gieruszyńska, E. Cała-Wacinkiewicz, D. Wacinkiewicz, Gorzów Wielkopolski.
- Krzyżanowski P.J. 2012, *Proces mobilizacji etnicznej Romów na przykładzie Międzynarodowych Spotkań Zespołów Cygańskich „Romane Dyvesa”* [w:] *Mobilizacja i etniczność*, red. M. Giedroń, D. Kowalewska, M. Mieczkowska, Szczecin.
- Krzyżanowski P.J. 2013, *Cyganie jako pracownicy Państwowych Gospodarstw Rolnych – na przykładzie województwa zielonogórskiego w okresie realizacji planu sześcioc-*

- letniego [w:] *Ruch Ludowy na Ziemi Lubuskiej 1945–2010*, red. E. Jaworski, G. Kostkiewicz-Górska, K. Suproniuk, K. Wasilewski, Gorzów Wielkopolski 2013.
- Krzyżanowski P.J. 2017, *Między wędrówką a osiedleniem. Cyganie w Polsce w latach 1945–1964*, Gorzów Wielkopolski.
- Krzyżanowski P.J. 2017, *Trzecia Rzesza wobec Romów i Sinti*, „Rocznik Polsko-Niemiecki”, nr 25, z. 2, Warszawa.
- Krzyżanowski P.J., Łuczak A. 2016, *Polityka państwa wobec mniejszości romskiej w Polsce. Bilans dokonań po 1989 roku i współczesne wyzwania* [w:] *Polityczne i społeczne aspekty wielokulturowości. Migracje i mniejszości*, red. A. Adamczyk, A. Sakson, C. Trosiak, Poznań.
- Krzyżanowski P.J., Popieliński P. 2016, *Integracja Romów w Polsce po 1989 roku jako element bezpieczeństwa kulturowego państwa* [w:] *Z zagadnień bezpieczeństwa Polski i współczesnego świata*, red. P.A. Leszczyński, A. Chabasińska, Gorzów Wielkopolski.
- Kunicki B.J. 2008, *Kresowe sentymenty* [w:] *Lubuszanie z Kresów wschodnich. Wspomnienia i dokonania*, red. E. Kraszewska, Gorzów Wielkopolski.
- Orłowska B.A. 2015, *Edukacja dzieci romskich przed i po osiedleniu* [w:] *Cyganie/Romowie w Polsce. Dawne i współczesne konteksty 1964 roku*, red. B.A. Orłowska, P.J. Krzyżanowski, Gorzów Wielkopolski.
- Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014–2020*, <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/romowie/program-integracji-spol/8303>, Program-integracji-spolesznosci-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014-2020
- Rotengruber P. 2015, *Polityczny ogrodnik i jego ofiary* [w:] *Cyganie/Romowie w Polsce. Dawne i współczesne konteksty 1964 roku*, red. B.A. Orłowska, P.J. Krzyżanowski, Gorzów Wielkopolski.
- Sprawozdanie dotyczące realizacji w 2005 r. zadań „Programu na rzecz społeczności romskiej”*, Lubuski Urząd Wojewódzki w Gorzowie Wielkopolskim, Wydział Spraw Obywatelskich i Cudzoziemców, Gorzów Wielkopolski 2006.
- Sprawozdanie dotyczące realizacji w 2017 r. zadań „Programu integracji społeczności romskiej”* sporządzone przez Wydział Spraw Obywatelskich Lubuskiego Urzędu Wojewódzkiego w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski, 27 II 2018.
- Strona internetowa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, mniejszości.narodowe.mswia.gov.pl (7.04.2018).
- Szewczyk M. 2016, *Efektywność polityki wobec Romów w Polsce jako polityki publicznej*, „Polityka i Społeczeństwo”, nr 4 (14), Rzeszów.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. z 2005 r., nr 17, poz. 141 z późn. zm.).
- Żołądek Ł. 2014, *Romowie w Polsce*, „Infos” nr 12 (172), 25 czerwca 2014, Biuro Analiz Sejmowych, Warszawa.